

nečen, kako daleč v preteklost je došel, saj je najstarejši prednik Pegamove družine, oče Tomaž, živel v času protestantizma v 16. stoletju. Ko je poročil vdovo Heleno Ažman, je prevzel tudi Ažmanovo kmetijo. Še danes se domačiji po domače reče Pri Ažman. Družina Pegam je torej dokazano stara 450 let do zadnje rojene članice družine Vesne Gašperšič, avtorjeve vnukinje, leta 2008. Kmetija Ažman pa je zanesljivo še mnogo starejša.

Živimo v časih globalne potrošniške kulture, ki kot morje preplavaljala in briše spomin. Zato nas toliko bolj navduši knjiga, ki pričuje o vztrajnosti življenja, o slovenskem poreklu in neprekinjenem razvoju do današnjih dni. Osupljivo je, da so se v Mišacah kmetije, ki so nastale pred skoraj tisoč leti, ohranile do danes. Enako trdoživost dokazujejo kmetije tudi drugod, kjer so raziskovali njihovo preteklost, na primer v Stražišču pri Kranju in na Jezerskem. Mišace so po številu domačij majhna vas, na videz nepomembna za svet in celo za Slovence. Toda ob branju o njihovi preteklosti postajajo dragocene, ker jih spoznavamo in doživimo: brez takšnih vasi Slovenije ne bi bilo.

Smisel zbiranja fotografij in zapisovanja preteklosti je Rok Gašperšič opredelil takole: »V spomin in v zabvalo Marjetinim staršem, Antonu in Francki Pegam in vsem Pegamovim prednikom, ki so ohranili Ažmanovo domačijo, sem se odločil, da raziščem preteklost in življenje Ažmanove domačije, Pegamove prednike in sorodnike in tudi preteklost vasi Mišace, v kateri Pegamov rod živi že več kot petsto let in da o tem napišem knjigo.«

Še en citat iz avtorjevega uvoda nas napelje k nostalgiji: »Za časa njunega življenja so se odvijali veliki dogodki in spremembe. Preživela sta dve svetovni vojni in zamenjale so se štiri države, menjaval se je družbeni red in še in še. Oba sta vse življenje neumorno delala za preživetje in oba sta doživela kar visoko starost in stara leta sta preživljala kar zadovoljna, kljub zdravstvenim in drugim težavam. Verjetno je k zadovoljstvu, poleg samega značaja, prispevalo tudi to, da smo živeli skupaj kot ena družina. Njun značaj je bil veder in vedno poln optimizma in zaupanja, da se bodo problemi rešili. Ves čas pa sta se tudi ukvarjala z različnimi opravili in si za tuhtanje o težavah nista privoščila nobenega časa. Toda, sedaj je vse hudo in lepo, kar sta doživljala od mladih let dalje, ostalo samo še spomin.«

Dobra stran nostalgije so odprta ušesa in srce za poslušanje zgodb naših staršev in drugih starejših ljudi, ki nam marsikaj povedo tudi o nas samih. Če vemo, od kod prihajamo, iz svoje družine in skupnosti poganjamo močne korenine. Gojimo hvaležnost in spoštovanje do očeta in matere, kot pravi Božja zapoved. S takšno držo do preteklosti globlje spoznavamo možnosti svojega kraja in družine za prihodnost, lažje se odločamo, kaj in kako bomo prispevali k nadaljnjemu razvoju in prevzemamo odgo-

vornost za svoje odločitve. Živimo v pravem duhu in izpolni se nam obljuba iz Božje zapovedi: da ti bo dobro in boš dolgo živel na zemlji. Kajti samo po sebi se vsiljuje vprašanje, kako bodo slovenske kmetije in vasi preživele današnji potrošniški čas? Kmetovanje je v zadnjih desetletjih doživelo velike spremembe tudi na Gorenjskem, mnogo manjših posesti svoje zemlje ne obdeluje več, pridelovanje hrane gre v smer vrtnarstva ali monokultur. Rok Gašperšič se zaveda, da mahoma v času ene generacije zaradi svetovnih razmer izginja znanje, ki je Mišacanom in drugim gorenjskim kmetom omogočalo preživetje dva in več tisoč let. Pomembno mu je bilo tudi pripomniti, da je bilo delo nekdanj naporno: *Veliko so morali vsi zdržati*. Znanje in značaj, drže in vrednote naših prednikov so še danes pomembne za preživetje.

Tatjana Dolžan Eržen

Stanislav Južnič: Zgodovina Kostela 1500–1900. Kostel : Občina, 2008, 450 strani.

Skoraj tri leta so minila, kar je izšla obsežna monografija o Kostelu in njegovi bližnji okolici, a kljub temu ostaja vredna posebne omembe. Knjiga je najprej izšla v Pensilvaniji konec leta 2005, tri leta kasneje pa še v Sloveniji, ob 10-letnici občine Kostel. Opisuje preteklost in bogastvo območja, ki je bilo od srede 20. stoletja v zavesti Slovencev nekoliko potisnjeno v stran. Avtor obsežnega dela (preko 400 strani) je dr. Stanislav Južnič – v sodobnem slovenskem zgodovinopisju nikakor ne neznan ime. Tokrat je skušal predstaviti svet svojih prednikov v popolnosti in, lahko bi rekli, slavi.

Južnič najprej bralca popelje v sam prostor. Obraavnano območje meri dobrih pet tisoč hektarjev ob levem bregu Kolpe. Oblikovno predstavlja neke vrste pravokotnik, ki ga omejujejo Kolpa, cesta proti Ograji na desni strani glavne prometnice Brod–Kočevje ter vasi Kaptol in Srobotnik. Kraji znotraj in v okolici tega pravokotnika so pravo kulturno in naravoslovno bogastvo; arheološke ostaline pričajo že o predantični poselitvi. Avtorjeva pripoved pa se pravzaprav začne s pisnimi viri.

Najstarejši dokument, ki omenja Faro ob Kolpi (v današnjem Kostelu), sega v leto 1216. Skoraj celo stoletje pozneje se šele omenjata fara in grad. Kostelska cerkev se omenja leta 1363 – župnija je imela sedež v samem trgu Kostel, v prvi polovici 16. stoletja pa je bila farna cerkev že pri Fari.

Upravno ima območje pisano preteklost. Okrog leta 1200 se je meja na Kolpi ustalila in ozemlje je pripadlo oglejskemu patriarhu, tako v svetnem kot cerkvenem pogledu. Oddal ga je v fevd grofom Or-

tenburškim, ki so ga sčasoma neformalno prevzeli. Kostel je bil »njihova« posest do leta 1420. Takrat so vso ortenburško posest podedovali grofje Celjski – patriarh Ludvik je Hermanu II. Celjskemu izročil vse ortenburško-oglejske fevde. Z dedno pogodbo je celjska posest leta 1457 pripadla Habsburžanom. Ti so Kostel in druge posesti Celjskih oddajali v zakup ali v zastavo. V Kostelu so imeli svoje oskrbnike ali pa so graščino dajali v najem. Kostel je bil do leta 1620 deželnoknežje gospostvo, nakar so ga prodali Langenmantlom. Prav tej rodbini avtor nameni eno celo, dokaj zajetno poglavje, zelo veliko pa se ji posveča tudi v drugih. Posebej velja omeniti njihove zapuščinske inventarje iz 17. stoletja, ki nam med drugim razkrijejo oblačilne manire kostelske graščakinje Ane Secunde Langenmantl ter dragoceno posodje in nakit njenega sina Franca Adama. Rodbina je tu gospodovala do 1681, ko Kostel podeduje njen posvojenec Franc Jožef grof Lamberg. Ta graščino po komaj 13 letih proda baronu Janezu Mihaelu Androchi in od tega časa dalje pa do 2. svetovne vojne so se na gospostvu (posestvu) Kostel menjavali različni plemiči, trgovci in industrialci. Kot iz časa Langenmantlov so tudi iz časa gospostva rodbine Androcha ohranjeni zanimivi zapuščinski inventarji. Graščina je bila v Napoleonovih vihrah leta 1809 precej uničena.

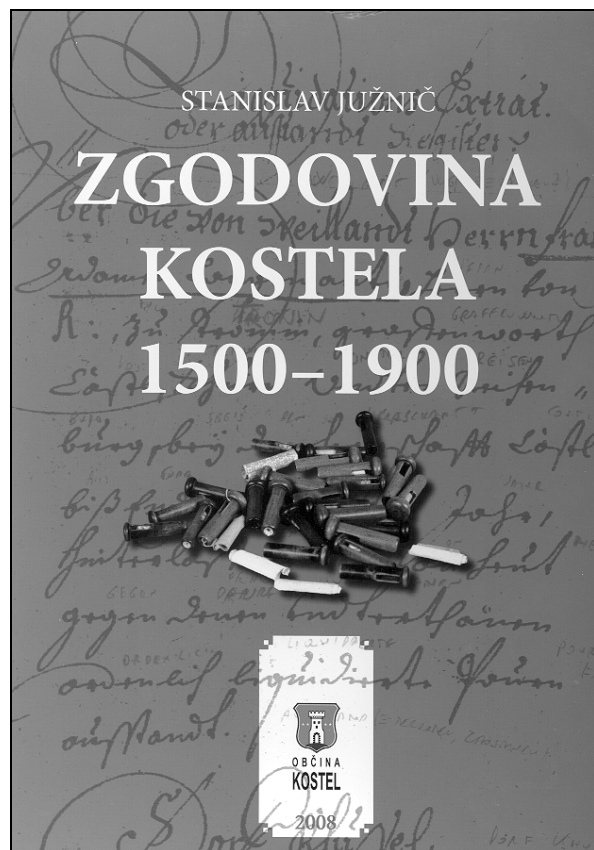
Cerkveno oblast je oglejski patriarhat obdržal do let 1750/51, ko so ga ukinili in je Kostel pripadel

goriški nadškofiji. Vendar le za 36 let, ko ga je prevzela novoustanovljena ljubljanska nadškofija (1787).

Avtor se je podrobno posvetil vsej razpoložljivi literaturi in vsem dostopnim virom. V monografiji podrobno predstavi vsebino posameznih listin, urbarjev, matrik ..., na podlagi katerih nam omogoči temeljit vpogled v gospodarsko in kulturno preteklost Kostelcev. Tako izvemo, da je v 16. stoletju Kostel naseljevalo med 300 in 600 prebivalcev, v 18. stoletju pa že 3.000. Obdavčitev po urbarjih kaže predvsem na razvito ovčerejo, v poljedelstvu pa je bila glavna kultura proso. Oves in pšenico so gojili precej manj. Zaradi ovac je bila pomembnejša surovina volna, nekoliko manj predivo iz lanu in konoplje. V tem času se je po vsem Kostelu razširilo tudi vinogradništvo. V dvesto letih se je živinoreja precej zmanjšala, povečalo pa poljedelstvo, najbrž tudi na račun novih kultur, koruze in krompirja. Južnič meni, da so se Kostelci iz »bojevitih živinorejcev prelevili v bolj pohlevne poljedelce«. No, tako zelo pohlevne spet ne, kajti poleg legalnega tovarništva so se stalno ukvarjali tudi s tihotapljenjem žita, živine, lanu, meda, bakra in raznih drugih živil, ki so bila podvržena carinjenju. Prav posebno donosno je bilo tihotapljenje soli. Poleg tega je znanih kar nekaj odkritih sporov z gospodo, ki so jih morali zatreti s silo. V večjem puntu kostelskih podložnikov okrog leta 1679 so skušali kostelskega graščaka barona Franca Adama Langenmantla celo ubiti. Potem ko je zatrl upor, je ukazal vodjo upornikov ubiti, temu pa je z morišča uspelo uiti. Dogodek je opisal tudi Valvasor nekaj let kasneje v Slavi vojvodine Kranjske. Spori proti kostelskim graščakom so se občasno vneli tudi pod nasledniki Langenmantlov, baroni Androcha.

Trn v peti Kostelcem niso bili le domači graščaki, skupaj s Kočevarji in Poljanci so se leta 1809 odkrito uprli tudi francoskim oblastnikom. Kar so pošteno plačali: Francozi so Kostel in Poljane temeljito oplenili, domnevno celo požgali. Nemiri so se v naslednjih letih nadaljevali, predvsem v obliki cestnega razbojništva. Tod so se še dolgo klatile hajduške bande, sestavljene iz 12 članov, trinajsti je bil harambaša – vodja. Verjetno so imeli Kostelci nekakšen dvojni odnos tudi do Judov, ki so živeli v Kostelu, in si pri njih občasno izposojali denar. Kar pa se ni vedno dobro izteklo. Vsaj za Kostelce ne.

Poleg gospodarskega vidika so urbarji (poleg matičnih knjig) tudi dragocen vir podatkov za raziskavo etnogeneze in imenoslovja. Migracije so naredile svoje; avtor je zbral vrsto priimkov, ki jih danes ni več najti v teh krajih. V 16. in 17. stoletju je Kostel postal del območja, kamor so organizirano naseljevali Uskoke. Turški vpadi v Kostel so se začeli leta 1469, zadnji pa datira v leto 1768. Precej Kostelcev se je razselilo po širši okolici, predvsem po Dolenjski. Nasprotno so se priseljevali Uskoki, predvsem v tridesetih letih 16. stoletja, ko so jim

turški oblastniki doma odvzeli določene privilegije. Kostelski priimki so pogosto postali imena vasi in obratno. Zaradi drugačnega načina življenja so Uskoki često prihajali v spore z domačini, pa tudi kostelsko območje jim kot pretežno živinorejcem ni ustrezalo. Tako je bila glede uskoških naselitev veliko bolj na udaru sosednja Bela krajina, ki je imela boljše pašne razmere. Trg Kostel so »Turki« (morda celo le hrvaški kmetje!) osvojili enkrat, in še to z zvijačo, leta 1578. Preoblečeni v kmete, ki iščejo zatočišče, so zaprosili za sprejem in tržani so jih sprejeli. V zahvalo so jih prišleki pobili in oropali, hiše pa požgali. Za kar najbolj popolno demografsko podobo se je Južnič poslužil še seznamov zarok, statusa animarum in volilnih imenikov.

V cerkveno-kulturnem pogledu je sledove tu pustil tudi protestantizem, ki se je že kmalu po sredi 16. stoletja razširil med fevdalci ribniškega naddiakona-ta, kamor sta spadala tudi Kočevje in Kostel. Kostelski gospodje Langenmantli so ga vneto podpirali, a so se med protireformacijo vrnil v katoliško vero. Podporo je protestantizem dobil tudi v Uskokih, ki so se nekako čutili bližje fevdalcem kot podložnikom.

Južnič precej prostora nameni kostelski župniji, vsakokratnemu župniku ter njihovim življenjskim situacijam. Zaradi ohranjenih virov (predvsem urbarjev in inventarjev) je mogoče dokaj dobro rekonstruirati dohodke in imetje župnije. Ugotavlja, da so bili dohodki tudi stalen vir sporov s posvetno gosposko. Pozimi leta 1757, komaj deset let po posvetitvi, je velik požar uničil župnišče s cerkvijo vred. Cerkev so po vsej verjetnosti le za silo zakrpali, na novo pozidali pa šele stoletje kasneje. Župnišče, ki so ga zgradili po požaru, stoji še danes.

Avtor je zbral (skoraj) vse zgodovinske podatke o Kostelu in njegovih prebivalcih iz vse dostopne literature in večine virov. Nedvomno je to zahtevalo večletno marljivo in sistematično delo. Predstaviti 400-letno zgodovino nekega, čeprav relativno majhnega območja je vsekakor naloga, ki zahteva dobro poznavanje kulturnih, ekonomskih, družbenih in političnih razmer v času in prostoru. Nenazadnje je to tudi predpogoj pravilne interpretacije virov. Množice dogodkov, števil, imen in datumov sestaviti v smiselno in pregledno čtivo, raziskovalca vedno znova postavljajo pred izziv, ki pa žal pogosto rezultira v blodnjaku sicer povsem pravilnih podatkov. No, Stanislava Južniča so »zgodovinske obrti« (kot v predgovoru sam pravi) učili mojstri slovenskega zgodovinopisja. Monografija je napisana pregledno in natančno. Poudarek je opaziti pri virih do vključno 18. stoletja (predvsem so podrobno obdelani urbarji). Na koncu velja omeniti še bogato slikovno opremo knjige, ki bralcu tudi vizualno predstavi vire, iz katerih je *Zgodovina Kostela* spletena.

Marjana Kos

Zbornik soboškega muzeja 13–14 (ur. Franc Kuzmič). Murska Sobota : Pokrajinski muzej, 2009, 238 strani.

Pokrajinski zborniki niso le dobrodošli »pripomoček« k poznavanju posameznega kraja oz. pokrajine, ampak tudi zelo pomembno dopolnilo k socialni in gospodarski zgodovini določenega območja. V Pomurju tak mozaik življenja predstavlja *Zbornik soboškega muzeja*, ki izhaja periodično od leta 1991 z letnico prejšnjega leta in postaja v zadnjih letih najvidnejša družbeno humanistična in tudi interdisciplinarna serijska publikacija v pokrajini na severovzhodu Slovenije. Kot v vseh dosedanjih se tudi v tej številki zvrstijo različna tematska poglavja, tako da se zagotovo najde za vsakega bralca prispevek, pri katerem se bo ustavil in ga z zanimanjem prebral. *Zbornik soboškega muzeja 13–14* je razdeljen v pet sklopov: Razprave in članki (11), Gradiva (2), Poročila (2), Ocene (4) in Kronologija mesta Murska Sobota.

Razprave in članki

Mihaela Koletnik s prekmurskim lončarskim izrazjem opominja in spominja na staro poimenovalno besedje, ki z zamiranjem lončarske obrti vse bolj izginja iz vsakdanjega besednjaka. Izrazje, zbra-

